

Колективна форма навчання як інтерактивний прийом організації навчально-пізнавальної діяльності у системі вищої екологічної освіти

У статті розкрито переваги колективної навчально-пізнавальної діяльності студентів. Обґрунтовано доцільність застосування колективних форм організації навчання у вищому навчальному закладі. Висвітлено практичний досвід застосування форм колективної співпраці студентів у системі вищої екологічної освіти.

Ключові слова: колективні форми навчання, вища екологічна освіта, інтерактивні методи, прийом змагання, кооперація, комунікація.

У зв'язку з активізацією темпів інформатизації суспільства зростає необхідність розвитку інтелектуального потенціалу населення, в основі якого лежить якісна освіта. Під впливом нових викликів сучасності компетентні фахівці стають національним стратегічним ресурсом, саме тому ефективна система вищої освіти є головним чинником соціально-економічного прогресу країни. Враховуючи орієнтацію України на розбудову освітнього сектору відповідно до загальноєвропейських і світових підходів, особливого статусу набуває екологічна освіта. Згідно з Концепцією екологічної освіти України, підготовка громадян з високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості та культури на основі нових критеріїв оцінки взаємовідносин людського суспільства й природи повинна стати одним із головних важелів у вирішенні надзвичайно гострих екологічних і соціально-економічних проблем сучасної України [4]. Таким чином, екологічна освіта виступає особливим індикатором сталого розвитку суспільства [7].

Постійне збільшення соціального попиту на висококваліфікованих фахівців-екологів потребує від вищої школи якісно нового рівня підготовки спеціалістів, які не лише мають певний багаж знань, умінь та навичок, але і є свідомими особистостями, здатними мислити та самовдосконалюватися. У зв'язку з цим сьогодні у вищих навчальних закладах активно йде пошук інноваційних форм і методів організації екологічної освіти, які б створювали умови для підвищення ефективності навчального процесу та підготовки інноваційно орієнтованих особистостей – носіїв екологічного світогляду.

Нові підходи до організації навчально-пізнавальної діяльності у системі вищої екологічної освіти, що базуються на особистісно орієнтованому навчанні, висвітлені у працях Н. Бідюк, Н. Рідей, І. Задорожної, Г. Марченко, І. Рудковської та ін. Однак з метою оптимізації підготовки майбутнього спеціаліста-еколога до подальшої трудової діяльності викла-

дачі вищих навчальних закладів все частіше звертаються до інтерактивних форм навчання, які сприяють розвитку не лише мисленнєвої діяльності особистості, але і її здатності до співпраці у колективі. Саме група або колектив є основними суб'єктами діяльності, а ефективність їхньої роботи залежить не лише від професійної компетентності і досвіду роботи окремих учасників, а й від їхнього уміння кооперувати свої зусилля та самостійно знаходити раціональні способи організації колективної діяльності [8].

У зв'язку з цим, на думку А. У. Хараша, доцільною є трансформація самого освітнього середовища, освітнього простору, у якому створюються необхідні умови, що стимулюють міжособистісну взаємодію, кооперацію, співробітництво, співтворчість [9]. При цьому пріоритетом освітнього процесу залишається індивідуальна особистість студента, але яка розглядається вже не ізольовано, а у контексті різних форм взаємодії. Реалізація такого підходу можлива за умови організації спільної діяльності студентів у навчальному процесі, тобто застосування колективної форми навчання. Саме тому метою цієї статті є аналіз переваг застосування колективних форм організації навчання у вищій школі та висвітлення практичного досвіду їхнього застосування у системі екологічної освіти.

Колективна форма навчання, під якою розуміють таку організацію навчального процесу, коли кожний студент по черзі співпрацює з різними членами колективу (навчання у парах змінного складу) [3], вважається одним із найбільш ефективних інтерактивних прийомів інтенсифікації пізнавальної діяльності. Як відомо, інтерактивне навчання передбачає активну взаємодію учасників навчального процесу, тобто студент виступає не лише активним слухачем, але й дійовою особою [5]. Тому застосування колективної співпраці студентів під час аудиторних занять дозволяє повною мірою реалізувати концепцію інтерактивності через організацію так званого співнавчання або взаємонавчання [1], коли студент одночасно виступає в ролі реципієнта навчального матеріалу, ретранслятора знань і генератора нових творчих ідей.

Теорію колективних способів навчання було розроблено В. К. Дьяченком [3]. Основні теоретичні положення щодо особливостей організації колективної навчально-пізнавальної діяльності висвітлені у працях таких вітчизняних і закордонних вчених, як М. Виноградов, В. Вихрущ, В. Корнещук, В. Котов, Х. Лійметс, О. Ярошенко, Г. Середа, Л. Яворовська, Н. Пожар, О. Серняк, П. Арендс, С. Каган, М. Лонг, П. Нейшн та ін.

Концепція колективного навчання реалізується в системі принципів, головним з яких є принцип обов'язкового і безперервного обміну знаннями, за якого всі учасники групи ретранслюють один одному засвоєний у процесі навчання матеріал. Тобто реалізується ідея Я. Коменського: той, хто навчає інших, навчається сам не тільки через закріплення

набутих знань шляхом повторення їх іншому, але й завдяки можливості глибше проникнути в сутність речей [3]. Таким чином відбувається систематизація колективного знання, адже знання окремої особистості стають здобутком усього колективу. У результаті, студенти не лише поглиблюють власні знання, але і вчаться працювати в колективі.

Крім того, важливим аспектом колективної форми навчання є сприяння розвитку комунікативних здібностей. На відміну від пасивного індивідуального навчання, для процесу колективної пізнавальної діяльності характерна поліфонія спілкування [9], яка передбачає діалогічне мовлення, вільне обговорення матеріалу, можливість висловити власну думку, обмін різними ідеями та поглядами, що стимулює пізнавальну активність студентів.

Описані вище переваги впровадження колективних форм навчання як засобу розвитку пізнавальної мотивації студентів були підтверджені нами на основі власного практичного досвіду їх застосування у системі вищої екологічної освіти. В експериментальному дослідженні були задіяні студенти 5 курсу екологічного факультету ХНУ імені В. Н. Каразіна, які навчаються за спеціальністю «Екологія та охорона навколишнього середовища». Аналізований колектив сформували магістранти денного відділення – група ДЕ-52 у складі 20 осіб з різним показником успішності. Метою цього експерименту були розробки та впровадження колективної форми навчання під час аудиторних занять з навчальної дисципліни «Методика викладання екології у вищій школі».

Зокрема, організацію колективної навчально-пізнавальної діяльності студентів було реалізовано через прийом змагання на основі методу роботи в мікрогрупах під час семінарського заняття на тему «Професійна діяльність та комунікативна культура викладача вищого навчального закладу». Практичне заняття було проведене 12 жовтня 2012 року на базі кафедри екологічної безпеки та екологічної освіти. В основу заняття було покладено нижченаведений алгоритм. Протягом першої частини семінарського заняття окремими студентами було зроблено короткі доповіді на тематику особливостей професійної діяльності педагога-еколога. Також розглянуто теми професійних функцій педагога, педагогічної та комунікативної культури, ораторського мистецтва, педагогічної майстерності, вимоги до особистості викладача, психологічно-комунікативні аспекти викладання та ін. Основні положення доповідей було обговорено учасниками семінару за принципом «питання аудиторії – відповідь доповідача». Таким чином, студенти отримали необхідну базову інформацію щодо тематики заняття та відновили в пам'яті раніше набуті знання.

Разом з тим, така форма проведення семінарського заняття не є розвивальною. Вона дозволяє повідомити аудиторії досить великий обсяг інформації, але не дає можливості забезпечити її ефективне засвоєння та запам'ятовування. Адже процес пізнання буде результативним лише тоді,

коли студент не просто слухає інформацію, а усвідомлено сприймає та переосмислює її, пізнає для себе. Саме тому з метою закріплення матеріалу було використано інтерактивний прийом змагання, який розглядається як прийом актуалізації та закріплення попередньо отриманих студентами знань, що лежать в основі нового матеріалу.

Для реалізації цього прийому аудиторію було у довільному порядку поділено на 3 мікрогрупи у складі із 6–7 осіб. У результаті було отримано гетерогенні мікроколективи, до складу яких увійшли студенти з різним рівнем успішності. Всім групам було поставлено одне завдання – створити образну модель особистості викладача екологічних дисциплін вищого навчального закладу. З метою забезпечення кращого розуміння завдання студентам було показано декілька прикладів образних моделей та розтлумачено їхню сутність. Для виконання завдання студентам відводилося 15 хвилин.

У результаті роботи було створено 3 індивідуальні образні моделі особистості педагога-еколога: «квітка», «сонце» та «система шестерінок», у яких кожний елемент («пелюстка», «промінь» та «зубець») символізував окрему характеристику особистості педагога. Наприклад, студенти, які створили модель-«сонце», вважають, що у викладача мають бути такі якості: відповідна кваліфікація, теоретичні знання, практичний досвід роботи в галузі, загальна ерудованість, екологічне мислення, креативність (творчий підхід до вирішення проблем), вміння організовувати навчальний процес, активна наукова діяльність, ораторське мистецтво, приємний зовнішній вигляд, доброзичливе ставлення до студентів, відповідальність, вихованість та ін. У результаті група дійшла висновку, що педагог, наділений усіма перерахованими характеристиками, має бути «суперлюдиною», утопічним ідеалом. Аудиторія усвідомила, що досить часто студенти схильні ідеалізувати педагога, висуваючи до нього надто високі вимоги. Це сприяло позитивному зменшенню соціальної дистанції між викладачем і студентами у процесі подальшого навчання, в якому викладач і студент уже розглядалися як рівноправні учасники. Після завершення презентацій групам було запропоновано обговорити переваги та недоліки моделей конкурентів.

Викладачу в цьому випадку відводилася роль спостерігача-консультанта. Це є ще однією перевагою колективної співпраці. Адже, як зазначає Х. Лійметс, однією з особливостей колективних форм навчання, як і інших інтерактивних форм, є переосмислення ролі викладача у процесі навчання. Викладач стає організатором навчального процесу, який планує роботу аудиторії, скеровує її в потрібному напрямку та допомагає самостійно здійснювати пізнання [6]. Ослаблення контролю як одна з умов управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів сприяє розвитку у них здатності до самоконтролю як необхідній передумові самостійної організації діяльності [10].

Під час виконання студентами поставленого завдання ми спостерігали активізацію пізнавальної діяльності учасників та їх швидку самоорганізацію в межах мікроколективу. У мікрогрупах визначилися лідери, які координували діяльність колективу зсередини та слідкували за перебігом дискусії між членами колективу. Застосування колективної форми навчання дало змогу відпрацювати вміння студентів об'єднуватися задля досягнення спільної мети та співпрацювати у колективі.

Крім того, аспект змагання мобілізував весь потенціал інтелектуальних можливостей особистості і посприяв максимальному розкриттю творчих потенцій студентів, а також встановленню атмосфери довіри, співпраці та взаємодопомоги в мікроколективі. Колективне обговорення проблеми сприяло розвитку уваги та критичного мислення студентів, адже у процесі обговорення учасники слідкували за логікою виступу кожного, обговорювали, доповнювали, розвивали ідеї попередніх ораторів. Також під час заняття відпрацьовувалося вміння колективно захищати певні погляди та аргументувати свою позицію. Комунікація у процесі колективної навчально-пізнавальної діяльності стимулювала різноаспектний розгляд навчального матеріалу.

Організація навчально-пізнавальної діяльності студентів у формі колективної співпраці збільшує ступінь засвоєння студентами навчального матеріалу. Зокрема, з метою перевірки ефективності впровадження колективної форми організації семінарського заняття у систему екологічної освіти до тестового модульного контролю нами було включено таке запитання: які вимоги, на вашу думку, мають висуватися до особистості викладача екологічних дисциплін. За результатами контролю із максимально можливих 10 балів за правильну відповідь на це запитання 50 % студентів отримали від 8 до 10 балів, 35 % – 5–7 балів, решта 15 % – менше 5.

Це свідчить про те, що колективні форми співпраці учасників навчального процесу є ефективним способом закріплення отриманої інформації. Організація роботи студентів у мікроколективі на принципі зворотного зв'язку забезпечує у неформальній, невимушеній атмосфері переведення нової інформації у зону розуміння та осмислення її самими студентами, стимулює студентів до генерації власних ідей, розвиває творчі здібності, логічне мислення та пам'ять.

Таким чином, застосування колективних форм організації навчально-пізнавальної діяльності у процесі викладання екологічних дисциплін забезпечує задоволення потреб особистості у комунікації з одночасним вирішенням дидактичних задач щодо ефективного засвоєння навчального матеріалу. Крім того, така форма реалізації навчального процесу формує у студентів навички самоорганізації, здатності до партнерського обміну інформацією та злагодженої співпраці в колективі у процесі вирішення

колективних навчальних завдань. Отже, колективна форма навчання як інтерактивна форма організації навчально-пізнавальної діяльності у системі вищої екологічної освіти забезпечує підготовку висококваліфікованих фахівців, а також сприяє розвитку і самореалізації особистості в умовах вищого навчального закладу.

Література

1. Бабатіна С. І. Використання інтерактивних технологій під час групового навчання студентів вищих навчальних закладів / С. І. Бабатіна // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології : зб. наук. праць. – Розділ III. – Херсонський нац. техн. ун-т. – 2010. – № 1 (2). – С. 246–250.
2. Вербицька Є. Інтерактивні методи навчання предметів природничого циклу / Є. Вербицька // Початкова школа. – 2007. – № 6. – С. 17–19.
3. Дьяченко В. К. Сотрудничество в обучении : о коллективном способе учебной работы : книга для учителя / В. К. Дьяченко. – М. : Просвещение, 1991. – 191 с.
4. Концепція екологічної освіти в Україні // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2002. – № 7.
5. Корнещук В. В. Взаимное обучение как нетрадиционная форма организации обучения в высшей школе / В. В. Корнещук // Науковий вісник КДПУ імени К. Д. Ушинського : зб. наук. праць. – Одеса, ПДПУ імени К. Д. Ушинського, 1998. – № 8–9. – С. 62–65.
6. Лийметс Х. Й. Групповая работа на уроке / Х. Й. Лийметс. – М. : Знание, 1975. – 88 с.
7. Рідей Н. М. Теорія і практика ступеневої підготовки майбутніх екологів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Н. М. Рідей ; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – К., 2011. – 57 с.
8. Серняк О. М. Застосування колективних форм організації навчання у процесі викладання дисциплін гуманітарного циклу у вищому навчальному закладі / О. М. Серняк // Наукові записки Тернопільського нац. пед. ун-ту імени В. Гнатюка : Сер. Педагогіка. – 2011. – № 2. – С. 143–148.
9. Хараш А. У. Об одном подходе к пониманию психологических механизмов и динамики группового обучения педагогическому общению / А. У. Хараш // Вопросы психологии. – 1977. – № 4. – С. 81–89.
10. Яворовська Л. М. Групові форми навчання як засіб розвитку пізнавальної активності особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Л. М. Яворовська ; Харківський ун-т внутрішніх справ України. – Х., 1995. – 18 с.